

Loo, V. van de, *De vrouw beslist. De tweede feministische golf in Nederland* (Wormer: Inmerc, Amsterdam: Internationaal informatiecentrum en archief voor de vrouwenbeweging (IIAV): 2005, 240 blz., ISBN 90 6611 544 0).

De vrouw beslist is geschreven ter gelegenheid van het zeventigjarig jubileum van het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging (IIAV). Vilan van de Loo, historica en journaliste, heeft van het IIAV de opdracht gekregen een toegankelijk publiekswerk te schrijven over de Tweede Feministische Golf. Ze heeft gebruik gemaakt van de verzameling foto's, affiches, publicaties en dergelijke van de IIAV-collecties, wat geresulteerd heeft in een rijk geïllustreerd en uitgebreid overzicht van deze roerige tijd. Uit eerdere publicaties van Van de Loo blijkt dat haar belangstelling vooral uitgaat naar 'moederlandse' geschiedenis en het culturele erfgoed van vrouwen. Met dit boek heeft zij een geslaagde poging gedaan een samenvattend, samenhangend en vrolijk beeld van de omvang en invloed van de Tweede Feministische Golf te geven. Ze heeft het ingedeeld in drie stadia: kabbelen, golven en uitwateren.

Het eerste deel, de vroege feministische golven (10-34), gaat over vrouwen als Aletta Jacobs en Wilhelmina Drucker, die opkwamen voor de rechten van vrouwen in een tijd, eind negentiende-begin twintigste eeuw, dat vrouwen alleen maar huisvrouw en moeder werden geacht te zijn. Van de Loo geeft een beeld van de moedige strijd die de vrouwen van deze Eerste Golf geleverd hebben. Ondanks hun acties bleef de vrouw nog altijd voornamelijk huisvrouw. Een voorbeeld hiervan is Fanny Blankers-Koen. Zij won vier gouden medailles op de Olympische Spelen van 1948, werd wereldberoemd, maar in Nederland betuttelend 'de vliegende huisvrouw' genoemd. Een ander voorbeeld is het wetsvoorstel uit 1937 van minister Romme van Sociale Zaken, dat vrouwelijke ambtenaren die in het huwelijk traden, met ontslag wegstuurde.

Met het artikel 'Het onbehagen van de vrouw', geschreven door Joke Kool-Smit in november 1967, wordt over het algemeen het begin van de Tweede Feministische Golf gemarkeerd. (48-182) De kern van het onbehagen komt neer op het gebrek aan zelfbeschikkingsrecht van de vrouw. Het artikel riep bij vrouwen zoveel reacties op, dat Kool-Smit, met aan haar zijde Hedy d'Ancona, in 1968 de actiegroep 'Man Vrouw Maatschappij' oprichtte. Terwijl MVM de overheid trachtte te overtuigen aan de hand van brieven en vergaderingen, ontstond er een nieuwe groep met minder geduld en meer gevoel voor mediagenieke acties, de Dolle Mina's.

Omdat 'de vrouw' natuurlijk niet bestaat, ontstonden er allerlei subgroeperingen waar bepaalde vrouwen zich beter bij thuis voelden en die op een andere manier actie voerden voor hun idealen. Zo ontstonden er organisaties voor radicaal-feministes, lesbische vrouwen, zwarte lesbische vrouwen en vrouwen die een speciaal doel nastreefden, zoals legalisering van abortus. Vrouwen kwamen vaak samen in praatgroepen. Van de vele acties die gevoerd zijn, is die voor abortus, met de leus: Baas in eigen buik, een van de felste en bekendste geweest.

Ondanks de veelheid van subgroeperingen slaagt Van de Loo erin, het geheel overzichtelijk te houden. De vele treffende citaten en de uitgebreide documentatie verlevendigen het geheel en vergroten het inzicht in de gebeurtenissen en de gevoelens van de vrouwen uit de verschillende perioden.

Het boek is een beschrijvende geschiedenis: verklaringen tracht de auteur niet te geven. Het hoofdthema is de Tweede Feministische Golf. In het eerste en derde deel, het kabbelen en uitwateren, worden ook de Eerste en Derde Golf besproken. Het is hier niet altijd duidelijk welke gebeurtenissen bij de Golven horen of bij het kabbelen en uitwateren. Van de Loo geeft weliswaar aan dat in de tijd tussen de Eerste en Tweede Golf (tussen 1920 en 1960) er zeker wel veranderingen waren, maar dat die meer geleidelijk gingen. Een belangrijke periode als de Tweede Wereldoorlog, waarin vrouwen een grote rol hebben gespeeld, en de naoorlogse 'backlash' blijven zo onderbelicht. Door de nadruk op opvallende acties lijken de maatschappelijke veranderingen juist daardoor te zijn veroorzaakt, maar misschien is het juist het langzaam indalende besef van de gelijkwaardigheid van de vrouw, dat een blijvend fundament daarvoor heeft gelegd. Ondanks de behaalde successen van de Tweede Feministische Golf is de verhouding tussen mannen en vrouwen bijvoorbeeld in functies aan de top van het bedrijfsleven echter nog altijd niet gelijk.

C. Matla

Maczkiewitz, D., *Der niederländische Aufstand gegen Spanien (1568-1609). Eine kommunikationswissenschaftliche Analyse* (Studien zur Geschichte und Kultur Nordwesteuropas XII; Münster, New York, München, Berlijn: Waxmann, 2005, 366 blz., €34,80, ISBN 3 8309 1521 7).

De Nederlandse Opstand was een conflict dat niet alleen werd uitgevochten met wapens, maar ook door het actief inzetten van woord en beeld. Dit gebeurde onder andere in de vorm van pamfletten, spotprenten, liedjes, theatervoorstellingen en openbaar ceremonieel. Bij het mobiliseren van steun voor de opstandelingen maakten Willem van Oranje en zijn partij met meer succes dan hun tegenstanders gebruik van communicatiemiddelen, die juist in de economisch en sociaal hoog ontwikkelde Nederlandse steden ruimschoots voorhanden waren. Dirk Maczkiewitz, die in 2003 op deze studie promoveerde, heeft zowel geschiedenis als communicatiewetenschappen gestudeerd en wil een brug slaan tussen beide disciplines. Daarmee lijkt hij de ideale auteur om de betekenis van communicatie in de Nederlandse Opstand aan een onderzoek te onderwerpen.

Op het gebied van de geschiedenis van de communicatie en propaganda in de tijd van de Opstand is nog veel werk te verzetten. De rijke pamfletliteratuur is verschillende malen het voorwerp van onderzoek geweest (P. A. M. Geurts, Craig Harline, Martin van Gelderen) en is dat nog steeds; over propaganda-prenten zijn onlangs twee studies verschenen (Daniel Horst en Christi Klinkert), maar andere onderwerpen zijn nauwelijks onderzocht. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan de vroegmoderne nieuwsvoorziening, waarin naast pamfletten de betekenis van handgeschreven nieuwstijdingen, correspondentie, mondelinge communicatie (geruchten) en geuzenliederen aan de orde komen; onderzoek naar de verschillende vormen van symbolische representatie bij blijde inkomsten van leiders als Oranje, Anjou en Leicester; naar de productie, verspreiding en receptie van het bekende prentwerk van Hogenberg of van gedenkpenningen uit de tijd van de Opstand.

Dirk Maczkiewitz heeft er echter voor gekozen de op dit moment beschikbare kennis onder te brengen in een omvattend model, waarvoor hij onder andere te rade is gegaan bij een structuralistische socioloog als Talcott Parsons, maar ook bij filosofen als Immanuel Kant en zelfs Martin Heidegger. Uitgangspunt is dat als systeem kan worden beschouwd wat zich van zijn omgeving onderscheidt en waarvan de elementen in een zekere betrekking tot elkaar staan (26). Het is duidelijk dat men weinig verzinnen kan dat buiten deze definitie valt: het boek analyseert dan ook het totale systeem van de Nederlanden aan de vooravond van de Opstand, maar daarbinnen ook subsystemen als het systeem van de hoge adel, van het Gulden Vlies, van de Liga tegen Granvelle en zelfs het psychische 'systeem' van personen als Willem van Oranje. Richtsnoer bij deze systeembouw is het bekende onderscheid van Fernand Braudel tussen de *longue durée* van de geografie, de middelmatige duur van de sociale en economische structuren en de vluchtige tijd van de evenementiële geschiedenis. Op deze manier duurt het meer dan tweehonderd